

УДК 330.368 + 338.246

Пилипенко Ю.І., Пилипенко Г.М.

СТРУКТУРНА НЕЗБАЛАНСОВАНІСТЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ФОРМИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Аналізуються проблеми структурної незбалансованості сучасної економіки України, фактори, що її визначають, а також розглядається специфіка її інвестиційного клімату. Досліджуються завдання економічної політики держави, спрямованої на поліпшення інвестиційних складових структурної перебудови вітчизняної економіки.

The issues of structural imbalance of the present-day Ukraine's economy, factors determining it are analysed as well as the specificity of the investment climate of the national economy is considered. The tasks of the state economic policy aimed at the improvement of the investment components of structural reorganization of the national economy are investigated.

Нагальна необхідність структурної перебудови економіки України і формування в ній засад прискореного економічного зростання є очевидним і безперечним фактом її сучасного розвитку. Не менш очевидним є і те, що реалізація глобальної мети створення в Україні постіндустріальної економіки пов'язана з необхідністю широкомасштабного інвестування.

Теоретичні дослідження проблем структурних змін, механізмів інвестиційної політики як форми реалізації структурних зрушень у вітчизняній економіці займали і займають досить значне місце у працях багатьох українських економістів. Серед них слід насамперед відзначити роботи В. Гейця, О. Гришнєвої, Т. Заяць, Е. Лібанової, І. Лукінова, С. Мочерного, І. Петрової тощо. Проте, незважаючи на високий ступінь зацікавленості даною проблематикою у вітчизняній економічній думці, досить багато питань ще не отримали достатнього висвітлення. Це пов'язано, насамперед, з тим фактом, що в економіці транзитивного типу структурні зрушення носять дещо специфічний, відмінний від загальносвітових тенденцій характер, який пояснюється самою природою трансформаційних перетворень.

Метою даної роботи є аналіз проблем структури сучасної економіки України, факторів, що її визначають, а також дослідження специфіки інвестиційного клімату вітчизняної економіки. У цьому контексті доцільним буде висвітлення завдань економічної політики держави, спрямованої на поліпшення інвестиційних складових структурної перебудови вітчизняної економіки.

Як свідчить статистика, сьогодні в економіці України склалася вкрай нерівноважна галузева структура (табл. 1).

Як видно з наведеної таблиці, у галузевій структурі України переважають виробництва, які займаються видобутком та первинною переробкою сировини, а питома вага машинобудування має тенденцію до зниження. Зважаючи на те, що галузям, які займаються видобутком та первинною переробкою сировини, притаманний відносно низький рівень валової доданої вартості на одиницю витрат, то подібна галузева структура свідчить про загальну невисоку ефективність вітчизняної економіки. Окрім того, переважання в економіці України таких виробництв зумовлює загальну енергомісткість кінцевої продукції, що (в умовах високої залежності нашої країни від імпорту енергоносіїв) становить загрозу її економічній безпеці.

Структура промислового виробництва в Україні [1, 43]

Галузь	Роки							
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100
У тому числі:								
Електроенергетика	12,5	11,4	15,6	17,8	14,7	16,2	12,2	14,0
Паливна промисловість	11,9	13,2	13,5	14,7	11,5	11,2	10,1	11,1
Чорна металургія	21,1	21,9	25,6	27,9	23,1	23,8	27,4	20,8
Машинобудування	15,9	16,0	11,5	8,8	15,5	14,1	13,4	12,1
Легка промисловість	4,3	2,7	0,4	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6
Харчова промисловість	16,6	15,0	13,7	12,5	15,0	15,1	17,4	17,9
Інші галузі	17,7	17,7	19,8	19,7	18,7	18,0	17,9	22,5

Зміна структури економіки нашої держави потребує значних інвестиційних ресурсів. Однак, як свідчать реалії, наші інвестиційні можливості у цьому відношенні не відзначаються масштабністю. І причина такого стану не стільки у відсутності фінансової бази інвестування (за різними оцінками експертів за кордоном знаходиться близько 20 – 40 млрд. дол., які мають українське походження), скільки в тому, що вкладення коштів у виробничу сферу, модернізацію виробничого процесу, принципове оновлення його технологічної бази не завжди є економічно привабливим для потенційних інвесторів. Як свідчить практика, інвестиції сьогодні направляються, як правило, у ті сфери, котрі здатні забезпечити досить швидке повернення інвестиційних ресурсів (торгівля, фінансовий сектор тощо), а не у виробничі галузі вітчизняної економіки.

Причинами такого становища здебільшого вважають високий ступінь ризику інвестиційної діяльності в Україні, певну правову нестабільність, наявність широкої практики застосування неринкових методів впливу з боку державних органів влади на діяльність підприємницьких структур тощо. Більш того, як не парадоксально, але сьогодні економічна система України сама продукує і розвиває свою структурну незбалансованість. Справа в тому, що в умовах існуючого монополізму, деформації товарно-грошових відносин, великої питомої ваги тіньового сектора в економічній системі нашої країни дія механізмів саморегулювання не тільки не сприяє позитивним структурним зрушенням, а навпаки, стимулює подальшу консервацію вкрай неефективної структури вітчизняної економіки.

Це пов'язано з тим, що, по-перше, капіталомістка галузева структура України створює високий внутрішній попит на первинні енергетичні та інші сировинні ресурси, відносно високу прибутковість реалізації цих ресурсів і, таким чином, певну інвестиційну привабливість цієї сфери. По-друге, прагнення приватного капіталу працювати саме в базових, традиційних галузях зумовлюється також можливістю отримувати валютні кошти за рахунок експорту продукції на світові ринки. Таким чином, існуюча структурна та технологічна диспропорційність в економіці нашої країни під впливом ринкових факторів поглиблюється і не стимулює поширення прогресивних технологій в Україні.

Перелічені причини є, безумовно, досить вагомими і визначальними у процесі прийняття рішення щодо здійснення інвестицій, однак не досить повними. Сучасними науковцями останнім часом стала приділятися все менша увага дослідженню взаємозв'язку інвестицій та інфляції. Це, на нашу думку, більшою мірою пов'язано з тим фактом, що інфляція в нашій країні стабілізувалась і знаходиться на рівні світових стандартів, а отже, за думкою багатьох, вже не є вагомим фактором, що стримує інвестиційний процес (див.

Індекси цін в економіці України (зведено за: [1, 46; 2, 8–9])

	1998	1999	2000	2001	2002
Індекс споживчих цін	120,0	119,2	125,8	106,1	99,4
у тому числі на:					
продовольчі товари	122,1	126,2	128,4	107,9	97,7
непродовольчі товари	124,1	110,6	108,9	100,2	101,6
послуги	113,0	111,9	131,2	105,3	103,4
Індекс промислової продукції	135,3	115,7	120,8	100,9	105,7
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами	110,0	129,2	155,8	105,0	87,0

Дійсно, як видно з наведених даних, в Україні не спостерігається високих інфляційних процесів і в цьому відношенні за останні роки досягнута певна стабільність. Однак цікавою особливістю української економіки є той факт, що за досягненням необхідного рівня монетарної стабільності в наших умовах не відбувається автоматичного зростання інвестиційної активності, як це було, скажімо, в 70-ті роки в США і Великобританії. Це наводить на думку про те, що в умовах нашої економічної системи продовжують діяти інфляційні чинники, які стримують інвестиційний процес.

Згадаємо, що в умовах ринкової економіки незначні темпи інфляції (до 10%) виступають необхідним стимулом ділової активності економічних суб'єктів. Якщо, приміром, один із секторів економіки відчуває імпульс з боку підвищеного попиту, то нормальною реакцією ринку є підвищення ціни, яке, в свою чергу, дає імпульс до інвестицій. Підприємці отримують приток ресурсів або створюють їх нову комбінацію, застосувавши нову, більш досконалу, технологію. Результатом таких процесів стає зростання виробництва і продажу, встановлення рівноваги. У випадку, коли інфляція перевищує визначені безпечні рівні, вона перетворюється у гальмо інвестиційного процесу. Підприємці не отримують очікуваної норми прибутку, оскільки інфляційні зростання цін при великих строках окупності інвестиційних проектів знецінюють капіталовкладення і зводять нанівець всілякі надії на їх повернення. Саме тому в періоди економічної нестабільності інвестиційна активність економічних агентів скорочується.

Підприємці США вважають, що інвестиції у країни з високим рівнем політичних, географічних, валютних, фінансових, інвестиційних та інфляційних ризиків повинні мати мінімальну норму прибутку – щонайменше 25%. В Україні ця норма, за підрахунками вітчизняних економістів (див. напр. [3, 357]), майже вдвічі нижча, а термін окупності капіталу досить великий. Так, наприклад, норма прибутку на капітал, вкладений у будівництво заводу, у Західній Європі становить 38,6%, строк окупності – 6 років, а в Україні ці показники, відповідно, – 21% і 11 років. Звичайно, що за високого терміну окупності і такої порівняно невисокої норми прибутку будь-які інфляційні процеси стають генератором згорання інвестицій. В умовах же нашої дійсності існує досить сильний інфляційний потенціал, що і робить значний вплив на адаптивні очікування економічних суб'єктів.

Справа в тому, що господарюючі суб'єкти формують свої уявлення про очікувану інфляцію, виходячи з попередніх темпів зростання цін, які скоректовані на помилки прогнозу попереднього періоду. В короткостроковому періоді зростання попиту при умові, що фактичні темпи інфляції більші, ніж очікувані, призводить до зниження безробіття. Це можливо завдяки тому, що заробітна плата встановлюється на очікуваному рівні, а більш високі, ніж очікувалися, ціни на товари збільшують прибутки виробників. Реакцією бізнесу буде збільшення випуску продукції і наймання додаткових робітників. Проте досягнута

рівновага не буде стабільною. Через певний час наймані працівники почнуть усвідомлювати, що їх реальна заробітна плата знизилася і об'єктивно будуть вимагати її підвищення. У результаті зростання номінальної заробітної плати буде знижуватися рівень прибутків, а отже, і будуть зникати стимули для розширення виробництва.

Як свідчать реалії, інфляцію в Україні лише стабілізовано (причому переважно інституційними методами, як-то скорочення потенційного попиту за рахунок "заморожування" вкладів, виплат по облігаціям і фінансовим зобов'язанням тощо), не зачепивши її безпосередніх причин. Останні мають більш глибоку природу і пов'язані, перш за все, з нерівноважною структурою виробництва і прихованим безробіттям. Одночасно в економічній теорії доведено, що економічна система, в якій переважають галузі важкої індустрії і військово-промислового комплексу, продукує інфляцію. Так, інвестиції у даних напрямках розширюють сукупний попит, створюючи доходи, які не відповідають розширенню пропозицій у споживчому секторі економіки. Це призводить до того, що частина платоспроможного попиту не зустрічає відповідного товарного покриття, і, як наслідок, рівновага встановлюється за рахунок інфляційного зростання цін.

Таким чином, можна констатувати, що в економіці України зберігається певний інфляційний потенціал, що негативно впливає на інвестиційну мотивацію економічних суб'єктів. Більш того, нерозвиненість ринкових елементів у вітчизняній економіці продукує посилення загальної незбалансованості економічної системи нашої країни, у тому числі і в сфері інвестиційних потоків. Зважаючи на це, найбільш швидким і ефективним варіантом подолання вказаних негативних тенденцій є проведення гнучкої структурної політики з боку держави, елементом якої повинно стати впровадження науково обґрунтованих і виважених інвестиційних механізмів, спрямованих на технічне та технологічне оновлення економіки нашої країни.

Враховуючи специфіку перехідної економіки України, однією із складових механізму залучення інвестиційних ресурсів для структурної перебудови повинна стати система цільових державних програм, практика реалізації яких уже давно апробована в багатьох державах. Подібні програми повинні бути тісно пов'язані з загальною макроекономічною політикою, враховувати стратегічні й тактичні інтереси нашої держави в загальносвітовому економічному просторі, реалізовуватись за пріоритетними для України напрямками економічного розвитку.

У зв'язку з означеними вище принципами державного програмування, закономірно виникає питання – якими повинні бути ці пріоритети, в які сфери національної економіки стимулювати фінансові потоки, які підприємства і галузі повинні стати об'єктом таких програм? В Україні склалося вже немало програм та проектів розвитку економіки. Більшість з них не виконувалися, а окремі спроби їх реалізації інколи сприяли поглибленню кризи та падінню обсягів виробництва, бо вони не були достатньо науково обґрунтованими, допускалися помилки як теоретичного, так і практичного планів щодо механізмів їх здійснення.

У той же час, у світовій практиці при визначенні об'єкта інвестування (в тому числі і в рамках державного програмування) широко використовується давно відомий закон відшкодування маси залученого капіталу швидкістю його обертання. Виходячи з наших умов, реалізація цього закону передбачає вкладення фінансових ресурсів у галузі з високою швидкістю обігу капіталу. Вкладення інвестиційних ресурсів саме у ці галузі – галузі з низькою часткою постійних витрат – дозволяє при відносно низькій нормі вкладень отримувати велику масу прибутку, яка, як відомо, є основним джерелом розширення та оновлення виробництва. Розширення виробництва в цих галузях може надати нашій економіці можливість достатньо швидко отримати власні ресурси для поживлення інвестиційного процесу.

Одночасно широко відомими в теоретичному та практичному аспектах є викладки Дж.М.Кейнса про мультиплікативний ефект первинних вкладень інвестиційних ресурсів в національній економіці, вплив їх на сукупний попит та можливості зростання заощаджень господарюючих суб'єктів. У цьому контексті складовими, що доповнюють теорію Дж.М.Кейнса, є дослідження його послідовників щодо так званого акселеративного ефекту первинних інвестиційних вкладень у довгостроковому періоді. Як неодноразово доводила практика багатьох держав, ці теоретичні закономірності найбільш яскраво виявляються в умовах неповного використання економічних ресурсів, тобто в умовах, близьких до сучасної ситуації в Україні.

Використовуючи ці теоретичні положення, можна виділити основні підходи до концепції державного програмування нашої країни. Подібна система державних програм може, на наш погляд, включати в себе короткострокові, середньострокові та довгострокові програми, що базуються на конкретних пріоритетних сферах розвитку економіки України. Так, короткострокові цільові програми повинні реалізувати ті напрямки інвестування, які в змозі у відносно короткий термін забезпечити відчутні зрушення в економіці – це галузі з високою швидкістю обігу капіталу (галузі АПК легкої, харчової, будівельної промисловості тощо). Об'єктом середньострокових та довгострокових програм можуть стати галузі з суттєвим мультиплікативним ефектом і значним експортним та конкурентним на світовому ринку потенціалом (металургійна, машинобудівна, авіаційно-космічна, нафтохімічна тощо), розвиток яких дає значний поштовх для економічного зростання суміжних галузей, технологічно з ними пов'язаних, та забезпечує якісно інший технологічний рівень вітчизняної економіки. Зазначені програми можуть сприяти виходу економіки України на новий рівень економічного розвитку та стимулювати структурні зрушення нашої економічної системи.

Література

1. Україна у цифрах у 2001 році: Корот. стат. довід. / Держкомстат України: За ред. О.Г.Осауленка; Відп. за вип. В.А.Головко. – К.: Техніка, 2002. – 224 с.
2. Економіка України за 2002 рік // Урядовий кур'єр. – 2003, № 13.
3. Федоренко В.Г., Гойко А.Ф. Інвестознавство: Підручник / За наук. ред. В.Г.Федоренка. – К.: МАУП, 2000. – 408 с.

*Рекомендовано до публікації д.е.н.,
проф. Задосю А.О. 08.04.03*

*Надійшла до редакції
25.03.03*